

גדי גולדברג: איך למדתי להפסיק לדאג ולאהוב את המלחמה

Gadi Goldberg

בראשית 2012 פנתה אליו עורכת באחת הհוצאה המסורתיות והמקובדות בישראל ושאלה אם אהיה מוכן לש��ל לתרגם מחדש את "במערב אין כל חדש" מאת אריך מריה רמרק. ההוצאה שמה לב שבילו 2014 מצינים 100 שנה לפrox המלחמה ורוצה לצאת לקראת המאורע בתרגום חדש.

התגובה הראשונה שלי הייתה: זעה קרה. מדובר הלווא באחת הקלאיקות הגדולות של הספרות הגרמנית בפרט ושל הספרות האירופאית והעולמית בכלל. קלסיקה היא כבר דבר מפחיד לגעת בו. מלבד זאת, הרומן כבר תרגם שלווש פעמים לעברית. כבר ב-1929, חודשים מעטים אחרי פרסום הספר בגרמניה, הוא ראה אור כמעט בו זמני בשני תרגומים לעברית, אחד שראה אור בתל אביב ואחד שראה אור בוורשה (בימים בהם של לפני מלחמת העולם השנייה וחורבן ירושה אירופה, מרכז הבודד של תרגומי הספרות העברית היה במרכז אירופה ובמרכזיה, בעיקר בברלין בוילנה ובוורשה). תרגום שלישי לעברית ראה אור ב-1982. אמנם עברו כבר 30 שנה מאז, ואין ספק שאחריו זמן צזה אפשר לחשב על תרגום חדש, ובכל זאת החששות שלי היו כבדים. כיצד עלילת הספר מתרחשת בקבוקי חילים גרמאנים במהלך מלחמת העולם הראשונה. איך אעביר לקוראי העברית הישראלים את התחשויות והחוויות של פאול בוימר בלי להפר אותו? יותר מדי לחיל ישראלי? מותר לי בכלל לתאר חילים גרמאנים במונחים הלכוחים מכוחות הצבא הישראלי?

וכמו פעמים רבות כשאני נתקל בפחדים וחששות, במקום להתמקד בעניין הקונקרטי ולשאול את עצמי אם ראוי לי ואם אוכל לתרגם את היצירה מחדש, נמלטתי אל שיקולים מופשטים (כיהה למי שלמד לתואר שני בפילוסופיה). בכל כוחי nisiyi לשכנע את עצמי שלא אוכל לתרגם קלסיקה זאת מחדש (בפילוסופיה). נזכרתי במשפט המפורסם של לודוויג ויטגנשטיין בספרו "מאמר לוגי פילוסופי": "גבولات שפה הם גבולות עולמי". דבריו של ויטגנשטיין נסובים על שפה באופן כללי, לא על שפה ספציפית, אבל אני שכנעתי את עצמי שאפשר להבין את המשפט המפורסם שלו גם באופן זהה: קיים גבול התוחם את עולמה של שפה אחת מעולמה של שפה אחרת ולא אפשר מגע ביניהם. כל שפה היא עולם סגור בתוך עצמה, מפני שכל שפה היא מערכת סדרה של משפטיים, שכל אחד מהם מreffר אל כל אחד ואחד מהאחרים וביחד אל המערכת כולה. لكن בעצם משפט כלשהו בשפה אינה יכולה להיות מובן בלבד הינה כוללת של מכלול אותה שפה שהוא הוא נאמר, מפני שכל מונח במשפט זהה, וכמוון גם הקשרים בין המונחים הללו, הם ייחודיים למערכת הספציפית של השפה שבה מדובר ונשענים על המשפטים האחרים בשפה הזאת.

אבל זו בלבד, כך שכנעתי את עצמי, שהמשפט לא יכול להיות מובן בלבד הינה של המערכת כולה, דומה שאין לו כלל משמעות בלבד הקשרים הללו. לשונו נרכשת בד בבד עם רכישת הידע על העולם ואני מנתקת ממנה. כשאני לומד, לדוגמה, את המילה "בית", hari או לי קידום לכך מושג או דימוי של בית שאלוי אמי מצמיד את המילה, אלא רכישת המושג, ההבנה של המצב הזה בעולם שנקרא "בית", מתרחשת בד בבד עם לימוד השפה. אם כן, כל אחד מהמושגים הללו קשורacial קשור הדוק לעולם שבו הוא נרכש. מכאן נובע שפה כלשהי קשורה בלבד הפרד בעולם שדרכו היה נלמדה. ואם העולם הזה שונה מהעולם שבו נרכשת שפה אחרת, הסברתי לעצמי, הרי(mskna) המתבקשת מכך היא שאין ולא יכול להיות שום מגע בין שתי השפות הללו.

לתרגם שפה אחת לשפה אחרת פירשו של דבר בעצם לתרגם עולם אחד לעולם אחר, להביא למגע ולהדרה ביניהם. אלא שההעולמות הללו בדרך כלל מנוקטים זה מזה לחלוטין, אין בהם מגע. מי שרכש לנו שפה כלשהי רכש אותה בעולם שבו רכש אותה, ואין שום אפשרות הגינויו לתרגם את השפה הזאת, הסברתי לעצמי, כי פירשו של דבר יהיה להעביר על ידי תרגום השפה גם את כל הקשרים שבהם היא נרכשה.

הגעתי אפוא למסקנה המתבקשת מכך: תרגום הוא דבר בלתי אפשרי כלל! רומן שנכתב בגרמנית מביא בחשבון את כל הקשרי השפה הגרמניים. לתרגם אותו לעברית פירשו של דבר לנתק אותו מההקשרים

הלו ולהטמיע אותו בעולם הזרים אחר למורי. כל משפט ברומן קיבל משמעות אחרת לחלוטן בשפה החדשה, משמעות שנוועת מן ההקשרים האופניים לשפה שאליה הוא תורגם. אפילו משפט פשוט כמו "זה קרה בסטי" אינו יכול להיות מתורגם מפני ש"סטי" בגרמנית מרגש ומובן אחרת לחלוטן מ"סטי" בעברית. הטפרטורות שלו אחרות, הוא מביא עמו קולות, ריחות ומראות אחרים, ומה שחשוב בערך – המבון התרבותי שלו אחר.

יכולתי אפוא להודיע לעורכת שאי אפשר. לא רק שלא אתרגם מחדש את "במערב אין כל חדש", מהוים לא אתרגם כלל.

מי שהוציאו אותו מהבז' היה רמרק עצמו. ברייאון טלוויזיה איתו על "במערב אין כל חדש" הוא אמר: "הנושא שכתבתי עליו היה בעצם נושא גרידא, לאמור שצערירים בני שמוña ערבה, שאמורים היי בעצם להתיצב מול החיים, נשלחו לפטע אל מול פני המוות." לא על נושא גרמני כתוב רמרק, אלא על נושא אנושי, ولكن, חשבתי, מוכרחה להיות דרך להעיבר אותו בכל שפה אנושית, מוכרחה להיות דרך ליצור מגע בין השפות, ונקודת המגע הזאת היא האנושות.

אם אתרגם מחדש הספר (עדין לא הייתה בטוח שאתגבר על החששות), אצטרך למצאו את הדרך לתאר באמצעות שפה מסוימת, במקורה שלו עברית, נושא אנושי-אוניברסלי. אם רמרק עשה זאת זה בגרמנית, אז סיבה שלא היה אפשר לעשוט את זה גם בעברית. עם הבדל חשוב אחד: רמרק, הכותב בגרמנית, משתמש בדוגמה של חיילים גרמנים כדי לכתוב על נושא אנושי-אוניברסל; אני אצטרך למצאו דרך, אמרתי לעצמי, להשריר, מצד אחד, מספיק זרות בשפה, ככלומר אלמנטים מהעולם האחר, כדי שיכל קוראת/עת עברית יהיה בוחר שמדובר כאן בחיללים גרמניים במהלך המלחמת העולם הראשון, לא בחו"ל צה"ל, ומצד שני לקרב את קוראי/ות העברית מספיק אל הטקסט, לא להשאיר אותו רק בעולם הזר להם, להקנות להם את נקודת המבט האנושית-אוניברסלית של הגיבור, כדי שיוכלו לחווות בעצמם את הטלטהה שהספר מבקש לעורר בהם על מנת להעיבר את המסר האנטי-מלחמתי האוניברסלי שלהם.

גם כאן מי שבא לעוזרתי היה רמרק עצמו. גם הוא היה צריך למצוא את הדרך להקנות לקוראים את נקודת המבט של החיל הפשט על מהותה האנושית-אוניברסלית של המלחמה. הוא עשה זאת בשתי דרכים עיקריות, ובשתין אנחנו נתקלים כבר במשפט הפותח את הרומן: "אנחנו חונים תשעה קילומטרים מכאן החזית". ראשית, רמרק מתמקד ב"אנחנו" ולא ב"אני". מקומות היחידים ברומן שבהם הטקסט חודר אל נפשו של האינדיבידואל הם המקומות שבהם הגיבור מהרהר בעתידו או מזכיר בעברו; החוויות המלחמתית, לעומת זאת, נחותות כולם בגוף ראשון ריבם, הגוף האנושי-אוניברסלי. שנית, ואולי חשוב אף יותר: מאירועות המלחמה וחוויות החילים מתחאים בזמן הווה, שהוא זמן החוויה הבלתי אמצעית. השימוש בזמן הווה היה אמצעי ספרותי נדרי למדי בתקופתו, חשבתי, אין ספק אפוא שרマーク בחר בו כאן במכoon כדי לשקוף את הקוראים לתוך המאורעות ולגרום להם להרגיש כאילו הם עצם מצויים במרכז הסערה.

וכאן גם נמצאה לי הסיבה לנחיצותו של תרגום חדש לרומן. בתרגום המקורי, שפורסם בשנות השמונים, החליט המתרגם להתיישר עם נורמות הספרות העברית של זמנו והמיר את זמן-הווה ברומן לזמן עבר בתרגום, ובכך נשמטה ה Kerruk מתחת אחד מעמודיו התווער של הכתיבה הספרותית של רמרק.

זה מה שהכריע את הCPF בסופו של דבר וגרם לי להיפטר מהחששות ולרצות לתרגם מחדש את הרומן: הרצון להחזיר את זמן ההווה בספר כדי לקרב אותו מחדש לקוראי/ת העברית ולאפשר לנושא האנושי-אוניברסלי לגעת גם בהם.

הפתעה נעימה בנוגע ליכולת של תרגום להביא לגישור ולמגע בין תרבויות ציפה לי בדצמבר 2020, באמצע הסגר השני והחריף הקשה, נטוול המגע. יומם אחד התקשרה אליו מורה לספרות בבית ספר לנערות דתיות בירושלים וסיפרה לי שתלמידותיה קראו את התרגום שלי ל"במערב אין כל חדש" ומביקשות לקיוםuity איתי שיחה בזום על תרגום הספר ועל תרגום בכלל. בדרך כלל אני סוליד מכל מפגשי הזמן לMINIUM, המגע האנושי חסר לי בהם. אבל שמחתי להיענות לבקשת הספרטאית הזאת, שהרי התרבות של נערות דתיות בירושלים מוסים זרה גם לי, הגבר החילוני שחי בברלין. סיפרתי להן קצת על המחשבות שפרשתי גם כאן לפניהם, אבל בעיקר הקשบท לבקשת הספרטאית להן ונדמהתי לגלות עד כמה הספר נגע ללבן, והבנתי עד כמה צדק רמרק כשאמר שהוא כתבו עליו היה בעצם נושא "אנושי גרידא".

© Yehuda Swet Art

גדי גולדברג, במקור מישראלי, חי זה 20 שנה בגרמניה, 17 מהן בברלין. מאז 2005 הוא מתרגם במשרה מלאה ספרות גרמנית ופילוסופיה גרמנית לעברית, בין היתר פילוסופים כדוגן קאנט, היגל, שופנהאואר, הרדר ועוד, וסופרות/ים כגון ולפגנג קפן, אריך מריה רמרק, יוזף רות, ארתור שニיצלר, והוגו פון הופמנסתאל, שטפן צוויג, ארנו שמידט, אובה טים, רוברט מנסה, קלמנס צץ, סשה סטנישיץ', קתרין גנלה, ברברה הונגן ועוד.

מאז 2011 הוא מנהה (ביחד עם אנה בירקנאהור) את סדנאות התרגומים גרמנית-עברית.

Dies ist ein automatisch generiertes PDF der Webseite www.toledo-programm.de. TOLEDO ist ein Programm des Deutschen Übersetzerfonds.

<https://www.toledo-programm.de/talks/2475/n-a>

Veröffentlichungsdatum: 22.04.2021

Stand: 28.03.2024

Alle Rechte vorbehalten.